

Niets ge

Voorjaar 1999

Op de tv zien wij verschrikkelijke beelden uit Kosovo. 'Etnische Zuivering'. Een kille benaming voor een waanidee. Een krankzinnige gedachte om de verdrijving van een geheel volk te sanctioneren. Iets dergelijks gebeurde al eerder in onze geschiedenis. Denk aan de verschrikkingen van het Hitler-Duitsland. Een waanzinnige haat die leidde tot de holocaust. Het staat scherp in ons geheugen gegrift. Nooit meer, nooit meer mag zoiets weer gebeuren. Het gebeurt weer.

Voorbeeld uit het verleden

Op de grens met Duitsland ligt Nieuweschans, vroeger een vestingstad. Maar de tijden veranderen, de vesting verliest haar functie. De grensstreekbevolking gaat gemoedelijk met elkaar om. Wij zijn Nederlanders, zij Duitsers. Zoveel verschilt dat toch niet? De Duitse kant is wel armer. Het zijn de sporen van de verloren oorlog 1914-1918. Veel Duitse meisjes zoeken in Nederland een baantje als hulp in de huishouding en dergelijke. Vaak vinden ze hier een bruidegom. In Nieuweschans wonen heel wat Duitse mutti's.

Maar.... De tijden veranderen. In het buurland komt een vreemde beweging op gang. Een gevaarlijke beweging die vat krijgt op het moedeloze volk. Moedeloos geworden door de uitzichtloze situatie na de oorlog. Vele, vele levens gingen verloren. De materiële schade is enorm. Ook bij de winnende partij valt dit verlies te betreuren. Maar Duitsland wordt bovendien hard getroffen door het gebrek aan kansen voor herstel en de geleden schade. En vooral: het verlies van EER. De nieuwe beweging speelt hierop in. Luidkeels worden mooie beloften uitgeschreeuwd. Duitsland verdient een leidende rol in de maatschappij. (Het komt ons trotse Servische volk toe om de leiding te hebben in de Balkan, zo zegt Milosovic) Duitsland moet zich vrij maken van vreemde smetten. Het zuivere Arische ras zal Duitsland weer terugplaatsen op het toneel van de leidende volkeren. Staatsgevaarlijke elementen zoals communisten, joden, zigeuners, homoseksuelen, geestelijk gehandicapten enz. dienen uit onze samenleving te worden geëlimineerd.

De joden worden tot de grote zondebokken gemaakt. Een ware haatcampagne tegen hen wordt ontketend.

Er komt een Kristallnacht. De vervolging van Joden wordt met angstwekkende precisie uitgevoerd. De wereld kijkt toe. (In de Balkan zijn dat de Kosovaren nu. De Kroaten daarvoor, de Bosniërs, de Moslims enz. De Balkan kent vele zondebokken).

Beklemmende

tijden

Nieuweschans voelt de hete adem van het buurland. De grens wordt

Joden in Nieuweschans

Van oudsher is Nieuweschans een doorgangshuis kelingen, vluchtelingen en ook joden trokken hi meesten gaan verder, naar het Westen, anderen ontstaat een vaste joodse gemeenschap, vaak met Beroemd is het verhaal van een joodse vader, die de Burgerlijke Stand komt aangeven. Toevallig anders, een rijke boer, aanwezig. Schertsend zegt hij zeventiende kind aan te geven, krijg jij van m Na een jaar werd die belofte waargemaakt. In woonden wel vier families Gersons in het do Amsterdam en stichtten daar de bekende modezaken Gerzon. Samen met Bellingwolde wordt omstreeks 1811 een nieuwe kleine synagoge, een sjoeltje, gebouwd. Dit ter vervanging van een reeds bestaand maar vervallen gebouwtje. Meer dan honderd jaar doet het dienst als gebedsruimte en als ontmoetingsplaats. Langzaam krimpt de gemeenschap in. Men oriënteert zich meer op Winschoten, waar een grote groep joden woont. De sjoeldiensten in Nieuweschans vinden eerst nog slechts plaats op hoge feestdagen. Vanaf 1925 wordt de synagoge helemaal niet meer gebruikt. In 1934 wordt het gebouwtje verkocht. Het doet dienst als opslagruimte, als kippenhok, in de oorlog als varkensstal. Ternauwernood ontkomt het aan de slopershamer. Monumentenzorg heeft gezorgd dat deze synagoge geheel wordt gerestaureerd. Het doet nu dienst als aula bij uitvaarten, als ontvangstruimte en ook worden hier lezing georganiseerd. Aan de gevel is een gedenkplatering aan de omgekomen joden van Nieuwe de oorlog wonen nog slechts twee joodse familie zeven personen. Twee daarvan hebben die oor

Nr.	
Naam	
Geboortedatum	
Overlijdensdatum	
Geboorteplaats	
Overlijdensplaats	
Religie	
Opmerkingen	

Wie waren zij, die laatste joden van Ni

Van alle joodse slagers, die ooit in Nieuweschans nog een familie overgebleven; de familie Barge de Hoofdstraat. Vader Bargeboer, David, is een (*18.11.1894). Zijn vrouw, Fieke Bargeboer-Onstwedde (*1894). Hun dochter Aaltje (*1923) maken het gezin compleet. Mozes wordt Maurits levendig knap meisje. Ze heeft verkerking met een soldaat. Die is in Nieuweschans gelegerd in de in die dagen. Maurits helpt al in de slagerij. Hij in Winschoten om straks de zaak van zijn vader. Over Fieke is heel weinig bekend. Ze zal in de en verder druk bezig geweest zijn in haar bescheiden man. Hij maakt zich zorgen over vluchten in het buurland. Bij het uitbreken van de paniek. Hij vlucht het veld in en dagenlang is hij zegt hij: "We zitten in de val". Onderduiken wi Fatalistisch wacht hij zijn lot af. In 1942 wordt

Beklemmende

tijden

Nieuweschans voelt de hete adem van het buurland. De grens wordt steviger bewaakt. Het wordt moeilijker om over en weer met elkaar om te gaan. Men hoort, en ziet zelfs, de concentratiekampen in het Emsland verschijnen. Strafkampen zegt men, voor staatsgevaarlijke elementen, voor misdadigers. Het zijn de voorlopers van de beruchte vernietigingskampen. "Het is toch verschrikkelijk", zegt men. "Maar wat kunnen wij daaraan doen. Het zijn onze zaken niet". Sommigen zeggen ook. "Hoe kunnen wij die mensen helpen." Met name de Roode Hulp, een communistische organisatie, heeft zich beijverd om vluchtelingen over de grens te helpen. Zij doen verslag van het schrikbewind. Velen krijgen hier politiek asiel. Maar het gebeurt ook, dat zij worden teruggestuurd. Terug naar de hel waaruit zij dachten te zijn ontsnapt. Het Nederlandse beleid is: Wij zijn neutraal. Ogen en oren dicht. Nederland is vol, beweert men: Wij zijn te klein om al die mensen op te vangen. En ook, 'Ach, het zal wel meevalen, het wordt allemaal zo overdreven'. Het valt niet mee. 10 Mei 1940. Nederland wordt meegezogen in de vergeldingsdrang van het buurland. Nederland wordt platgelopen.

Aaltje Bargeboer met verloofde.

in Winschoten om straks de zaak van zijn vader. Over Fieke is heel weinig bekend. Ze zal in de en verder druk bezig geweest zijn in haar bescheiden man. Hij maakt zich zorgen over lingen in het buurland. Bij het uitbreken van paniek. Hij vlucht het veld in en dagenlang is hij zegt hij: "We zitten in de val". Onderduiken w Fatalistisch wacht hij zijn lot af. In 1942 wor haald, David Bargeboer, zijn vrouw Fieke Leez zijn op 15 december 1942 in Auschwitz omg komt op 28 februari 1943 in Sobibor om he dagen zijn geweest, daar kan men slechts naar ze weggevaagd.

De tweede joodse families in Nieuweschans is het dorp eigenlijk nog een nieuwkomer. Vader geboren in het Duitse buurplaatsje Bunde. Johanna Lowenstein, is afkomstig uit Obernk twee kinderen Herbert (*1914) en Ruth (*1919 ren. Omstreeks de jaren dertig begint Jul Nieuweschans, eerst nog als onderdeel van de zijn broer heeft in Bunde, later geheel zelfsta In het dorp is hij een gerespecteerd man. Als Julius over een eigen auto. Daar kijkt men wel chauffeur, een Duitser, Otto is zijn naam. Vo heeft Julius wel ontzag. "Nicht so schnell" roep papiertjes voor de snelheidsmeter om rustig Johanna heeft het druk met haar huishouden ouders bij de familie komen inwonen in verb de toestand in Duitsland. De joodse tradities Het loofhuttenfeest wordt gevierd in het tu laten bouwen.

Herbert wordt bar-mitshaw in Bunde wanne mitshaw. Volgens joods gebruik telt een jong

Slagerij Bargeboer

Nooit meer mag zoiets gebeuren

Niets geleerd

Joden in Nieuweschans

sovo. 'Etnische
n krankzinnige
noren. Iets der-
an de verschrik-
le leidde tot de
oit meer, nooit

en vestingstad.
ctie. De grens-
n Nederlanders,
nt is wel armer.
Duitse meisjes
ading en derge-
ans wonen heel

vremde bewe-
het moedeloze
e na de oorlog.
enorm. Ook bij
uitsland wordt
or herstel en de
euwe beweging
itgeschreeuwd.
, (Het komt ons
Balkan, zo zegt
le smetten. Het
het toneel van
communisten,
ten enz. dienen

Van oudsher is Nieuweschans een doorgangshuis. Militairen, schipbreukelingen, vluchtelingen en ook joden trokken hier voorbij. Verreweg de meesten gaan verder, naar het Westen, anderen blijven in het dorp. Zo ontstaat een vaste joodse gemeenschap, vaak met kinderrijke gezinnen. Beroemd is het verhaal van een joodse vader, die zijn zestiende kind bij de Burgerlijke Stand komt aangeven. Toevallig is daar een der wethouders, een rijke boer, aanwezig. Schertsend zegt hij "Als je weer komt om je zeventiende kind aan te geven, krijg jij van mij een vette koe cadeau". Na een jaar werd die belofte waargemaakt. In de negentiende eeuw woonden wel vier families Gersons in het dorp. Ze vertrokken naar Amsterdam en stichtten daar de bekende modezaken Gerzon. Samen met Bellingwolde wordt omstreeks 1811 een nieuwe kleine synagoge, een sjoeltje, gebouwd. Dit ter vervanging van een reeds bestaand maar vervallen gebouwtje. Meer dan honderd jaar doet het dienst als gebedsruimte en als ontmoetingsplaats. Langzaam krimpt de gemeenschap in. Men oriënteert zich meer op Winschoten, waar een grote groep joden woont. De sjoeldiensten in Nieuweschans vinden eerst nog slechts plaats op hoge feestdagen. Vanaf 1925 wordt de synagoge helemaal niet meer gebruikt. In 1934 wordt het gebouwtje verkocht. Het doet dienst als opslagruimte, als kippenhok, in de oorlog als varkensstal. Ternauwernood ontkomt het aan de slopershamer. Monumentenzorg heeft gezorgd dat deze synagoge geheel wordt gerestaureerd. Het doet nu dienst als aula bij uitvaarten, als ontvangstruimte en ook worden hier lezingen en tentoonstellingen georganiseerd. Aan de gevel is een gedenkplaat aangebracht ter herinnering aan de omgekomen joden van Nieuweschans. Bij het begin van de oorlog wonen nog slechts twee joodse families in het dorp, totaal zeven personen. Twee daarvan hebben die oorlog overleefd.

Wie waren zij, die laatste joden van Nieuweschans

Van alle joodse slagers, die ooit in Nieuweschans woonden, is in 1940 nog een familie overgebleven; de familie Bargeboer. De slagerij lag aan de Hoofdstraat. Vader Bargeboer, David, is een geboren Nieuweschanser (*18.11.1894). Zijn vrouw, Fieke Bargeboer-Leezer is afkomstig uit Onstwedde (*1894). Hun dochter Aaltje (*1923) en hun zoon Mozes (1927) maken het gezin compleet. Mozes wordt Maurits genoemd. Aaltje is een levendig knap meisje. Ze heeft verkering met een hollands jongen, een soldaat. Die is in Nieuweschans gelegerd in verband met de mobilisatie in die dagen. Maurits helpt al in de slagerij. Hij volgt een vakopleiding in Winschoten om straks de zaak van zijn vader te kunnen voortzetten. Over Fieke is heel weinig bekend. Ze zal in de slagerij geholpen hebben en verder druk bezig geweest zijn in haar huishouden. David is een bescheiden man. Hij maakt zich zorgen over de rampzalige ontwikkelingen in het buurland. Bij het uitbreken van de oorlog raakt hij in paniek. Hij vlucht het veld in en dagenlang is hij zoek. Als hij thuiskomt zegt hij: "We zitten in de val". Onderduiken wil hij niet, of kan hij niet. Fatalistisch wacht hij zijn lot af. In 1942 wordt het hele gezin wegge-

Nr.	0028
Geboortedatum	Bargeboer
Voornaam	David
Geboortedatum	Op: 18 Jan 1894 Gen.: Onstwedde Land: Nieuweschans
Nation:	Nederlander
Burg. stat:	Wid. slager
Ziv. stand:	
Religie:	
Diag. angifte	Gemeente en adres
Opz. d. d. d.	Nieuweschans Hoofdstr. 29

Nr.	0029
Geboortedatum	Bargeboer-Leezer
Voornaam	Fieke
Geboortedatum	Op: 10 Novemb. 1894 Gen.: Onstwedde Land: Nieuweschans
Nation:	Nederlander
Burg. stat:	Wid. slager
Ziv. stand:	
Religie:	
Diag. angifte	Gemeente en adres
Opz. d. d. d.	Nieuweschans Hoofdstr. 29

Nr.	0029
Handtekening van drager	Bargeboer-Leezer
Unterschrift des Inhabers:	
	
SIGNALEMENT: BEMERKUNGEN: -MAN-VROUW Kennzeichen: Kennzeichen: geboortedatum: 1894 burgerlijke stand: 1894 burgerlijke stand: 1894 burgerlijke stand: 1894	
Afgegeven: Ausgefertigt in der Gemeinde NIEUWESCHANS op 20 SEP. 1940 De burgemeester: [Handwritten signature]	

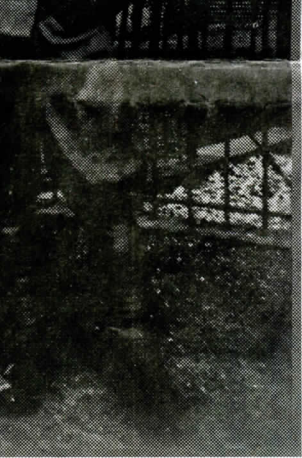
Persoonsbewijs Fieke Bargeboer-Leezer.

en wordt de jonge Heer Waterman. Mevrouw Watermann. Moeder Watermann genoemd. Ze is nog g In de familie wordt veel gepraat gekte nog duren, daar moet tocz zoals zovelen denken zij 'Nederla anders.

Bij het uitbreken van de oorlog i kenhuis in Amsterdam. Het is ds andere verpleegsters heeft gered. gezin in Nieuw-Beerta opgenomen voor vele anderen met de dood m wordt hij gefusilleerd. Zijn stoffel ereveld in Loenen. Ter herinnerin hem een herinneringspark in Isra lad Wasjem onderscheiding van Groninger Pastorie in de Storm' be de lotgevallen van het grote onde re talen vertaald. (Helaas heb ik g Na de arrestatie van dominee Ade een nieuw adres. Dat is voor allem en zijn vrouw kwa- men terecht' bij bakker Borgman in Nieuweschans. Daar beleefden zij ook de bevrijding.

sjoel-di
Nieuwe
school
noemd
Waars
voelt z
beleve
wordt
maar
bare s
Net zo
naar s
re sch
zal zij
gebeur
lijdt in

er met verloofde.

ij daaraan doen.
e kunnen wij die
unistische orga-
ens te helpen. Zij
er politiek asiel.
erug naar de hel
beleid is: Wij zijn
men: Wij zijn te
t zal wel meeval-
nee. 10 Mei 1940.
an het buurland.

in Winschoten om straks de zaak van zijn vader te kunnen voortzetten. Over Fieke is heel weinig bekend. Ze zal in de slagerij geholpen hebben en verder druk bezig geweest zijn in haar huishouden. David is een bescheiden man. Hij maakt zich zorgen over de rampzalige ontwikkelingen in het buurland. Bij het uitbreken van de oorlog raakt hij in paniek. Hij vlucht het veld in en dagenlang is hij zoek. Als hij thuiskomt zegt hij: "We zitten in de val". Onderduiken wil hij niet, of kan hij niet. Fatalistisch wacht hij zijn lot af. In 1942 wordt het hele gezin weggehaald, David Bargeboer, zijn vrouw Fieke Leezer en hun dochter Aaltje zijn op 15 december 1942 in Auschwitz omgebracht. Mozes (Maurits) komt op 28 februari 1943 in Sobibor om het leven. Hoe hun laatste dagen zijn geweest, daar kan men slechts naar gissen. Van de aarde zijn ze weggevaagd.

De tweede joodse families in Nieuweschans is de familie Watermann, in het dorp eigenlijk nog een nieuwkomer. Vader Watermann, Julius, is geboren in het Duitse buurplaatsje Bunde op 26.4.1876. Zijn vrouw, Johanna Lowenstein, is afkomstig uit Obernkirchen (*5.7.1891) en hun twee kinderen Herbert (*1914) en Ruth (*1919) zijn ook in Bunde geboren. Omstreeks de jaren dertig begint Julius een graanhandel in Nieuweschans, eerst nog als onderdeel van de zaak, die hij samen met zijn broer heeft in Bunde, later geheel zelfstandig.

In het dorp is hij een gerespecteerd man. Als een der eersten beschikt Julius over een eigen auto. Daar kijkt men wel van op. Hij heeft ook een chauffeur, een Duitser, Otto is zijn naam. Voor de kracht van een auto heeft Julius wel ontzag. "Nicht so schnell" roept hij naar Otto. Die hangt papertjes voor de snelheidsmeter om rustig te kunnen rijden. Moeder Johanna heeft het druk met haar huishouden, vooral wanneer ook haar ouders bij de familie komen inwonen in verband met de verslechterende toestand in Duitsland. De joodse tradities worden in ere gehouden. Het loofhuttenfeest wordt gevierd in het tuinhuisje, dat Julius heeft laten bouwen.

Herbert wordt bar-mitshaw in Bunde wanneer hij dertien jaar is. (Bar-mitshaw. Volgens joods gebruik telt een jongen dan als man mee in de

Slagerij Bargeboer

en zijn vrouw kwamen terecht bij bakker Borgman in Nieuweschans. Daar beleefden zij ook de bevrijding. Na de oorlog is Ruth getrouwd. Ze woont nu in het westen van ons land. Herbert nam het op zich om de graanhandel van zijn vader weer te herstellen. Dat lukte ook. Later verkocht hij de zaak. In 1993 overlijdt hij. Ook zijn vrouw is overleden. Uit hun huwelijk kregen zij twee dochters. Die zijn nu getrouwd en wonen niet meer in Nieuweschans. Moeder Johanne blijft in haar huis wonen. Tegen beter weten in eigenlijk hoopt zij daar buiten schot te blijven. Haar ouders en haar man zijn overleden, haar kinderen zijn ondergedoken. "Ze kennen mij toch", zeg ik, maar maal geen echte nazi-gemeente. Dat gebeurt dus niet. Door de Nieuweschansers gehaald en op 20 maart 1943 weggevoerd in Sobibor. Nog twee maanden later worden de joden in de doodsfabrieken aldus na de oorlog vernemen de kinderen begraaft op de begraafplaats in Winschoten. Haar man. Een echt graf voor haar man. geen joden meer.

Hoe nu verder

Het is nu 1999. De nieuwe gemeente heeft haar loop genomen. In Nieuweschans vroeger weten. "Wat gebeurt er nu? Het mag nooit meer gebeuren". Maar de familie Bargeboer bestaat niet meer. Het moedwillig vernield. De landbouw is nieuw pand gebouwd. Het bestaande bestaat nog. Ook hun huis is nog. In het dorp wonen nog veel mensen, als men daar oog voor heeft. De dijnen open. Duitsers houden de boel. Men gaat plezierig met elkaar om. De nieuwe tijd is aangebroken. De joden waanideeën kunnen leiden. En de joden manier maar met dezelfde kracht. debokken. Waar komt dat kwaad van? ste plaats bij onszelf bestrijden. De nieuwe harde les. Laten wij de

R. Sjoerds-Blom, Lid van de wv

Bovenstaand verslag is tot stand gekomen door B. Brul uit Nieuweschans en van n

mag zoiets gebeuren

geleerd

ans

chans een doorgangshuis. Militairen, schipbreu- en ook joden trokken hier voorbij. Verreweg de aar het Westen, anderen blijven in het dorp. Zo e gemeenschap, vaak met kinderrijke gezinnen. van een joodse vader, die zijn zestiende kind bij mt aangeven. Toevallig is daar een der wethou- wezig. Schertsend zegt hij "Als je weer komt om te geven, krijg jij van mij een vette koe cadeau". belofte waargemaakt. In de negentiende eeuw ilies Gersons in het dorp. Ze vertrokken naar en daar de rzon. Samen lt omstreeks e synagoge, Dit ter verds bestaand tje. Meer dan et dienst als ontmoetings- t de gemeen- t zich meer een grote joolediensten en eerst nog feestdagen. agoghe hele- kt. In 1934 rkocht. Het mte, als kip- varkensstal. t het aan de mentenzorg e synagoge erd. Het doet

Nr.	0028	
Geboortedatum:	Bargeboer	
Voor- naam:	David.	
Geboortedatum:	Op: 10 Jan. 1894	
Geboorteland:	NIEUWESCHANS	
Geboorteland:	Mevul.	
Nation:	Nederlander	
Burgerl. staat:	Gehuwd	
Zivielstand:	slager	
Beroep:		
Dagt. angifte Datum der Angifte	Gemeente en adres Gemeente und Anschrift	Paraf. ambt. Namens- ting des Raadman
	Nieuweschans	
	Hoopste. 29	

Nr.	0028	
Handtekening van drager:	D. Bargeboer	
Onderschrift des Inhabers:		
		
SIGNALEMENT: BEMERKUNGEN:		
-MAN-/VROUW-		
Kenmerken: Kennzeichen:		
Opmerkingen: Anmerkungen:		
Afgesloten in gemeente		
Ausgefertigt in der Gemeinde		
NIEUWESCHANS		
20 SEP. 1940		
De burgemeester, aangewezen ambtenaar.		
		

Persoonsbewijs van David Bargeboer.

Nr.	0029	
Geboortedatum:	Bargeboer Leezer	
Voor- naam:	Fieka	
Geboortedatum:	Op: 10 Novemb. 1894	
Geboorteland:	Nieuweschans	
Geboorteland:	Mevul.	
Nation:	Nederlander	
Burgerl. staat:	Gehuwd	
Zivielstand:	vrouw	
Beroep:		
Dagt. angifte Datum der Angifte	Gemeente en adres Gemeente und Anschrift	Paraf. ambt. Namens- ting des Raadman
	Nieuweschans	
	Hoopste. 29	

Nr.	0029	
Handtekening van drager:	D. Bargeboer Leezer	
Onderschrift des Inhabers:		
		
SIGNALEMENT: BEMERKUNGEN:		
-MAN-/VROUW-		
Kenmerken: Kennzeichen:		
Opmerkingen: Anmerkungen:		
Afgesloten in gemeente		
Ausgefertigt in der Gemeinde		
NIEUWESCHANS		
20 SEP. 1940		
De burgemeester, aangewezen ambtenaar.		
		

Persoonsbewijs Fieke Bargeboer-Leezer.

atste joden van Nieuweschans

die ooit in Nieuweschans woonden, is in 1940 leven; de familie Bargeboer. De slagerij lag aan rgeboer, David, is een geboren Nieuweschanser w. Fieke Bargeboer-Leezer is afkomstig uit dochter Aaltje (*1923) en hun zoon Mozes (1927) et. Mozes wordt Maurits genoemd. Aaltje is een heeft verkering met een hollandse jongen, een eschans gelegerd in verband met de mobilisatie plpt al in de slagerij. Hij volgt een vakopleiding s de zaak van zijn vader te kunnen voortzetten. g bekend. Ze zal in de slagerij geholpen hebben eweest zijn in haar huishouden. David is een aakt zich zorgen over de rampzalige ontwikke- . Bij het uitbreken van de oorlog raakt hij in ld in en dagenlang is hij zoek. Als hij thuiskomt e val". Onderduiken wil hij niet, of kan hij niet.

sjoel-diensten). Ruth heeft zich in Nieuweschans nooit zo prettig gevoeld. Op school was zij het enige joodse meisje en ze noemden haar 'Joodske Watermann'. Waarschijnlijk zonder bijbedoeling maar zij voelt zich daardoor toch apart gezet. Veel te beleven is er ook niet. Vanuit de kerken wordt wel het een en ander georganiseerd, maar daar hoort zij niet bij. Op de middelbare school in Winschoten gaat het beter. Net zoals Herbert gaat zij dan met de trein naar school. Herbert volgt ook de middelbare school en later ook een vakopleiding. Hij zal zijn vader opvolgen. Dat moet al vroeg gebeuren. Julius krijgt hartklachten en overlijdt in 1936. Herbert trouwt met Linie Klein

en wordt de jonge Heer Watermann genoemd en zijn vrouw de jonge Mevrouw Watermann. Moeder Johanna wordt de oude Mevrouw Watermann genoemd. Ze is nog geen 50 jaar, tegenwoordig niet 'oud'. In de familie wordt veel gepraat over Hitler-Duitsland. Hoe lang zal die gekte nog duren, daar moet toch eens een einde aan komen. En net zoals zovelen denken zij 'Nederland is neutraal'. De geschiedenis leert anders.

Bij het uitbreken van de oorlog is Ruth verpleegster in het Joodse ziekenhuis in Amsterdam. Het is ds. Ader, die haar daar met een aantal andere verpleegsters heeft gered. Met acht lotgenoten wordt zij in zijn gezin in Nieuw-Beerta opgenomen. Ds. Ader heeft zijn werk voor haar en voor vele anderen met de dood moeten bekopen. Op 20 november 1944 wordt hij gefusilleerd. Zijn stoffelijke resten liggen nu begraven op het ereveld in Loenen. Ter herinnering aan zijn menslievend werk is voor hem een herinneringspark in Israël opgericht. Mevrouw Ader kreeg de Jad Wasjem onderscheiding van de staat Israël. In het boek 'Een Groninger Pastorie in de Storm' beschrijft de weduwe van dominee Ader de lotgevallen van het grote onderduikersgezin. Het boek is in meerdere talen vertaald. (Helaas heb ik geen exemplaar kunnen bemachtigen). Na de arrestatie van dominee Ader moesten alle onderduikers snel naar een nieuw adres. Dat is voor allemaal gelukt. Ruth en haar broer Herbert en zijn vrouw kwamen terecht bij bakker Borgman in Nieuweschans. Daar beleefden zij

al in de slagerij. Hij volgt een vakopleiding de zaak van zijn vader te kunnen voortzetten bekend. Ze zal in de slagerij geholpen hebben weest zijn in haar huishouden. David is een akt zich zorgen over de rampzalige ontwikke Bij het uitbreken van de oorlog raakt hij in d in en dagenlang is hij zoek. Als hij thuiskomt val". Onderduiken wil hij niet, of kan hij niet. n lot af. In 1942 wordt het hele gezin wegge zijn vrouw Fieke Leezer en hun dochter Aaltje 42 in Auschwitz omgebracht. Mozes (Maurits) 43 in Sobibor om het leven. Hoe hun laatste kan men slechts naar gissen. Van de aarde zijn

s in Nieuweschans is de familie Watermann, in en nieuwkomer. Vader Watermann, Julius, is uurplaatsje Bunde op 26.4.1876. Zijn vrouw, afkomstig uit Obernkirchen (*5.7.1891) en hun (*1914) en Ruth (*1919) zijn ook in Bunde gebo- n dertig begint Julius een graanhandel in als onderdeel van de zaak, die hij samen met e, later geheel zelfstandig.

respecteerd man. Als een der eersten beschikt o. Daar kijkt men wel van op. Hij heeft ook een Otto is zijn naam. Voor de kracht van een auto "Nicht so schnell" roept hij naar Otto. Die hangt eidsmeter om rustig te kunnen rijden. Moeder met haar huishouden, vooral wanneer ook haar men inwonen in verband met de verslechteren- l. De joodse tradities worden in ere gehouden. dt gevierd in het tuinhuisje, dat Julius heeft

aw in Bunde wanneer hij dertien jaar is. (Bar- gebruik telt een jongen dan als man mee in de

re taen vertaald. (Helaas heb ik geen exemplaar kunnen bemachtigen). Na de arrestatie van dominee Ader moesten alle onderduikers snel naar een nieuw adres. Dat is voor allemaal gelukt. Ruth en haar broer Herbert en zijn vrouw kwamen terecht bij bakker Borgman in Nieuweschans. Daar beleefden zij ook de bevrijding. Na de oorlog is Ruth getrouwd. Ze woont nu in het westen van ons land. Herbert nam het op zich om de graanhandel van zijn vader weer te herstellen. Dat lukte ook. Later verkocht hij de zaak. In 1993 overlijdt hij. Ook zijn vrouw is overleden. Uit hun huwelijk kregen zij twee dochters. Die zijn nu getrouwd en wonen niet meer in Nieuweschans. Moeder Johanne blijft in haar huis wonen. Tegen beter weten in eigenlijk hoopt zij daar buiten schot te blijven. Haar ouders en haar man zijn overleden, haar kinderen zijn ondergedoken. "Ze kennen mij toch", zegt zij, "Bundé en Nieuweschans zijn helemaal geen echte nazi-gemeenten, ze zullen me heus wel beschermen". Dat gebeurt dus niet. Door de Nederlandse politie wordt zij uit haar huis gehaald en op 20 maart 1943 komt zij in een vol met mensen gepakte veewagen aan in Sobibor. Nog diezelfde dag wordt zij met al haar lotgenoten in de doodsfabrieken aldaar met gifgas om het leven gebracht. Pas na de oorlog vernemen de kinderen het lot van hun moeder. Op de begraafplaats in Winschoten staat haar naam vermeld naast die van haar man. Een echt graf voor haar bestaat niet. In Nieuweschans wonen geen joden meer.

Aaltje Bargeboer met hondje.

Hoe nu verder

Het is nu 1999. De nieuwe eeuw staat voor de deur. De geschiedenis heeft haar loop genomen. In Nieuweschans wonen nog mensen, die van vroeger weten. "Wat gebeurd is", zeggen zij "Het is verschrikkelijk. Dat mag nooit meer gebeuren". Maar het leven gaat verder. Het huis van de familie Bargeboer bestaat niet meer. Op het eind van de oorlog is dat moedwillig vernield. De landmacht huisde daarin. Op die plaats is een nieuw pand gebouwd. Het bedrijfsgebouw van de familie Watermann bestaat nog. Ook hun huis is nog aanwezig. Er wonen andere mensen in. In het dorp wonen nog veel mensen van Duitse afkomst. Je kan het wel zien, als men daar oog voor heeft. Nederlandse gezinnen houden de gordijnen open. Duitsers houden daar niet van, daar is alles stevig gesloten. Men gaat plezierig met elkaar om. Europa wordt meer en meer één. Een nieuwe tijd is aangebroken. De hele wereld weet nu waartoe haat en waanideeën kunnen leiden. En toch, het gebeurt weer. Op een andere manier maar met dezelfde krankzinnige gedachten. Nu met andere zondebokken. Waar komt dat kwaad vandaan. Moeten wij die niet op de eerste plaats bij onszelf bestrijden. Of wacht de wereld steeds weer een nieuwe harde les. Laten wij de les der geschiedenis ter harte nemen.

R. Sjoerds-Blom, Lid van de werkgroep een Joodse Erfenis in Winsum.

Bovenstaand verslag is tot stand gekomen met medewerking van de Heer B. Brul uit Nieuweschans en van mevrouw R. Bos-Watermann uit Oegstgeest.